

ve kıyasla da tahsis edilebilir. Çoğunluğun delil olarak aldığı örneklerde ise Kur'an'ın âm lafzı ya önce başka kati bir delille tahsis edildikten sonra âhâd haberle tekrar tahsis edilmiş veya bu hadisler mütevâtir yahut meşhur hadis olduğu için tahsis mümkün olmuştur.

Lafzın umumi oluşunu sebebin hususi olması engellemez. Bu bakımdan müferrit olaylar için nâzil veya vârit olmuş âm lafızlar da umum ifade ederler.

İslâm hukukunun fer'î meselelerinde görülen ihtilâfların birçoğu, âm üzerindeki metodolojik farklılıklardan kaynaklanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Uşûl*, I, 124, 125; Cüveynî, *el-Burhân* (nşr. Abdülazîm ed-Dib), Katar 1399, I, 318 vd.; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, II, 32 vd.; Âmidî, *el-İhkâm*, Kahire 1387/1968, II, 181 vd.; İbnü'l-Hâcib, *Muhtaşarü'l-müntehâ*, Bulak 1316-17, II, 99; Zencânî, *Tahrîcül-fürâ' 'ale'l-uşûl* (nşr. Muhammed Edib Sâlih), Beyrut 1402/1982, s. 326 vd.; Habbâzî, *el-Muğnî*, s. 99; Neseî, *Keşfü'l-esrâr 'ale'l-Menâr*, Beyrut 1406/1986, I, 22; Sübkî, *el-lbhâc ft şerhi'l-Minhâc* (nşr. Şa'ban Muhammed İsmâil), Kahire 1401-1402/1981-82, I, 80 vd.; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh (et-Telvîh)* içinde, Kahire 1377/1957 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye), I, 32 vd.; Emîr Bâdisâh, *Teysrû'l-Tahrîr*, Kahire 1350-51/1932, I, 185 vd.; Muhammed b. Nizâmeddin el-Ensârî, *Fevâtihu'r-rahâmât* (el-Müstasfâ içinde), I, 255 vd.

ALİ BARDAKOĞLU

AMÂ

(العمى)

Mutasavvıfların

vâhidiyyet veya ahadiyyet hazretlerini (mertebe) ifade etmek için kullandıkları bir tasavvuf terimi.

"Körlük ve yüksek bulut" mânasına gelen amâ, bir tasavvuf terimi haline gelmeden önce, kâinatın yaratılışını izah eden bazı hadislerde kullanılmıştır. Rivayete göre Ebû Rezîn, "Allah âlemi yaratmadan evvel neredeydi?" diye sorduğunda Hz. Peygamber, "Altında üstünde hava bulunmayan bir amâda idi" cevabını vermiştir (bk. Tirmizî, "Tefsîr", 12; *Müşned*, IV, 11). Hadisin râvisi Yezîd b. Hârûn, "Bu ifadeyle, O vardı, O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu, mânası kastedilmiştir" demektedir. Diğer bir hadis meâli de şöyledir: "Allah halkı zulmette yaratmıştır" (Tirmizî, "İmân", 18; *Müşned*, II, 176). İbnü'l-Arabî bu hadiste geçen **zulmet** kelimesinin amâ kelimesiyle aynı anlama geldiğini söyler. Kur'an-ı Kerîm'de de (bk. ez-Zümer 39/6) insanla-

rın annelerinin karınlarında birbirini takip eden üç "karanlık merhalede" yaratıldığından bahsedilmiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre bütün bunlar yaratılışın yokluktan meydana geldiğini, Allah'ın zâtî sıfatının nur, mâsivânın aslî sıfatının ise "karanlık" ve "körlük" olduğunu, ilâhî ışığın karanlığı aydınlatması sonucunda varlığın vücut bulduğunu belirtmektedir.

İlk sûfiler tarafından kullanılmayan amâ kelimesi bilhassa İbnü'l-Arabî'de bir tasavvuf ve felsefe terimi haline gelmiştir. Ona göre Allah'ın vâhidiyyeti (birlik) ile ahadiyyeti (teklik) birbirinden farklıdır. Hakkında hiçbir bilgimiz bulunmayan Allah'ın zâtına ve künhüne **ahadiyyet***, isim ve sıfat tecellilerine **vâhidiyyet*** denir. İbnü'l-Arabî *Fuşûşü'l-hikem*'de Hüd ismindeki ahadiyyeti izah ederken zât-ı bârînin mutlak surette "gayb" oluşuna amâ ismini verir ve Allah'ın mutlak gayb olduğunu belirtir. Buna göre zât-ı ilâhînin bilinmez, tanınmaz hüviyetine amâ denilir. Feyz-i akdes de aynı mânaya gelir. Amâda mâsivâ yoktur. Zâtı ululuk perdesiyle örttüğü için amâya "celâl hicâbı" denilmiştir. Diğer taraftan İbnü'l-Arabî ilk **mazhar***a ve Hak ile halk arasındaki **berzah***a yani vâhidiyyet mertebesine de amâ adını vermek ve bu berzahta mümkün*lerin sıfat ve isimlerle vasıflandıklarını söylemektedir. Bulut, sema ile arz arasında bir perde olup ikisini birbirinden ayırır. Amâ ise "esmâ-i ahadiyyet seması" ile "çokluk ve yaratılmışlık arzı" arasında bir perdedir. Fakat umumiyetle vâhidiyyet hazretine değil ahadiyyet hazretine, yani zâtın belirsiz, mutlak gayb mertebesine amâ denilmiştir. Öte yandan amâ terimi eski İran dinlerindeki "nur-zulmet" düalizmini de hatırlatmaktadır. Yaratmanın karanlıkta beliren bir ışık şeklinde başlaması, eşyanın bu ışıktan aldığı pay nisbetinde gerçek ve saf mânâda varlık kazandığı inancı, "Allah'ın, semavatın ve arzın nuru" olduğundan bahseden âyetle de (bk. en-Nûr 24/35) izah edilmiştir.

Abdülkerîm el-Cîlî'ye göre amâ, "hakikatü'l-hakâik" ve "zât-ı mahz" mertebesidir; onda Hak-halk ikiliği ve ayrımı yoktur. Ahadiyyette olduğu gibi amâda da isim ve sıfatların zuhuru bahis konusu değildir. Fakat yine de amâ ahadiyyete mukabildir. Zâtın zâta olan müteâl tecellisine ahadiyyet, zâtın mutlak bâtın oluşuna amâ denilir. İlkinde zâtî-ahadî zuhûr (açıklık), ikincisinde zâtî-amâî butûn (gizlilik) bahis konusudur.

Biri saf **tecellî***, diğeri sırf **istitâr***dır. İşte bu sebeple ahadiyyetle amâ birbirinin karşıtıdır. Çünkü biri zâtın kendisine olan müteâl tecellisini, diğeri zâtın mutlak gayb oluşunu ifade etmektedir. Aslında zât-ı bârî kendine âşikâr veya gizli (zâhir-bâtın, mütecellî-müstetir) olmaktan münezzehtir. Bu ifadeler sadece bir mânâyı zihne yaklaştırmak ve kavranmasını sağlamak için kullanılmaktadır. Zât-ı bârî mutlak ve müteâl gibi kayıtlardan bile münezzehtir hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın vardır ve ezelden ebede daima tecelli etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, II, 176; IV, 11; Tirmizî, "İmân", 18, "Tefsîr", 12; Necmeddin-i Dâye, *Mirşadü'l-î-bâd*, Tahran 1353 hş., s. 25; İbnü'l-Arabî, *Fuşûş* (Afîf), s. 111; a.mlf., *el-Fütûhât*, II, 150, 167, 350; Kâşânî, *İşlâhâtü's-şâfiyye*, Kahire 1981, s. 131; Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânü'l-kâmil*, İstanbul 1300, I, 42; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1081.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

A'MÂ

(الاعمى)

Gözleri görmeyen, kör; mecazen gerçeği anlamayan, hidayete ermemiş kişi.

Sözlükte, "iki gözü kör olmak suretiyle görme kabiliyetini bütünüyle yitirmiş bulunan kişi" mânasına gelen ve "basiretsiz, düşüncesiz, câhil" gibi mecazi anlamları da olan (bk. *Lisânü'l-'Arab*, "a'mâ" md.) a'mâ kelimesi Kur'an'da çoğu mânevî, bir kısmı da maddî körlük anlamında olmak üzere on üç defa tekil, yine bu son anlamda on defa da çoğul şeklinde (umy, amîn, amûn = عمى , عَمِين , عَمُونَ) (bk. en-Neml 27/66; el-A'râf 7/64; ez-Zuhruf 43/40) geçer. Bundan başka, hepsi de "mânevî körlük, kalp gözünün körlüğü, basiretsizlik, hakikat karşısında ilgisizlik ve inatçılık, sapıklık, Allah'ın hidayet ve rahmetinden mahrumiyet" gibi mânalarda olmak üzere iki defa masdar (el-amâ = العمى) şeklinde (bk. Fussilet 41/17, 44), sekiz defa da çekimli fiil kalıplarında (bk. el-En'âm 6/104; el-Mâide 5/71; el-Hac 22/46) kullanılmıştır. A'mâ, hadislerde daha çok körler hakkındaki hükümlerle ilgili olarak söz konusu edilir ve "habîbeteyn", "kerîmeteyn" (iki sevgili, iki değerli şey) diye anılan gözlerin kör olması halinde sabredenlere verilecek mükâfat anlatılır; körlere karşı kötü davrananlar da kınanır (bk. *Müşned*, I, 217, 309; III, 144; V, 258).

Kur'an'da körlerin -ve genel olarak sakatların- hukukuna dikkatleri çekmek ve bunlara gösterilmesi gereken ilgiyi belirtmek üzere Abdullah b. Ümmü Mektûm'dan adı verilmeksizin "a'mâ" diye bahsedilir. Ancak Kur'an-ı Kerîm'de bu kelime daha çok "basiret körlüğü, düşünce kıtlığı" anlamıyla kullanılarak bu tür körlüğün fertte ve cemiyette meydana getireceği tesirler anlatılır. İnsanın anlama gücüne hitap eden Kur'an, yaptığı çeşitli mukayeselerle onu bu önemli kabiliyetini kullanmaya teşvik eder ve ebedî kurtuluşunun bu özelliğinden iyi bir şekilde faydalanmasına bağlı olduğunu bildirir; sadece baştaki gözlerin değil, kalp gözünün de körelebileceğini ve bunun ötekenden daha tehlikeli olduğunu hatırlatır (bk. el-Hac 22/46). Kur'an'a göre asıl kör, görme duyusunu yitiren değil basiretini kaybeden ve gerçeği göremeyendir. Kalp gözünü açık tutan, aklını ve zihnini hakikat ve hidayeti bulma yolunda kullanan basiret sahipleriyle basiretsiz ve sapık kimseler arasındaki fark, görenle görmeyen, aydınlıkla karanlık, hayatla ölüm arasındaki fark kadar büyüktür (bk. Fâtır 35/19; el-En'âm 6/50; er-Ra'd 13/19).

Dünyada mânevî anlamda kör olan kimselerin âhirette de kör ve şaşkın olacaklarını bildiren (bk. el-İsrâ 17/72) Kur'an-ı Kerîm, ferdin yanında toplumun da basiretsiz, şuursuz, bilgisiz ve yolunu şaşırmış hale gelebileceğine işaret ederek a'mâlığın ferdî ve içtimâî yönleri bulunan bir hastalık olduğunu belirtir (bk. el-A'râf 7/64).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "a'mâ" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "a'mâ" md.; *Müsned*, I, 217, 309; III, 144; V, 258; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 120-121; Fahrreddin er-Râzî, *Tefsîr*, XVII, 209; Ömer Rıza Doğrul, "Âmâ", *İTA*, I, 350-353.

AHMET SAİM KILAVUZ

□ FIKİH. A'mâlar bazı dinî ve hukukî konularda sağlıklı kimselerden farklı hükümlere tâbidirler. Bunları şöylece özetlemek mümkündür:

Dinî Hükümler. Hasta, yatalak ve diğer sakat kimseler gibi gözleri görmeyenler de cihadla mükellef değildirler. Aynı şekilde cemaate devam etmek, cuma ve bayram namazlarını kılmak, hacca gitmek gibi konularda da, ister karşılıksız ister ücretle olsun kendilerini götürecek bir kimse bulunsa bile, Hanefî mezhebine göre yükümlü değildirler. Bununla birlikte cuma namazını kılmaları

ları halinde öğle namazını eda etmiş sayılırlar. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleriyle Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise a'mâlar kendilerine yardımcı olacak birinin bulunması halinde söz konusu ibadetleri yapmakla mükelleftirler.

A'mânın ezan okuması câiz olup vaktin girdiğine dair kendisine yardımcı olunması halinde bu konuda kerahet de söz konusu değildir. Zira Hz. Peygamber'in müezzinlerinden İbn Ümmü Mektûm da a'mâ idi.

Hanefîler'e göre gözleri görmeyen kimsenin imamlık yapması tenzihen mekruhtur. Zira temizlik konusunda gereken titizliği göstermesi her zaman mümkün olmayabilir. Ancak imamlık yapacak kimseler arasında ondan daha ehil olan yoksa imamlık yapmasında herhangi bir mahzur söz konusu değildir. Şâfiî mezhebine göre ise imamlık konusunda gözleri görenle görmeyen arasında fark yoktur. Bazı âlimler, dış dünya ile ilgisinin daha az olacağı şeklindeki gerçeğe dayanarak a'mânın, bazıları da temizliğe daha çok dikkat edebileceği gerekçeyle sağlıklı kimsenin imamlığını daha faziletli saymaktadırlar. Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre de a'mânın imamlığı câiz olmakla birlikte temizlik için gerekli titizliği gösterebilmesi bakımından sağlam kimsenin imamlığı tercih edilir.

A'mânın hayvan kesmesi, hata yapma ihtimali sebebiyle mekruh sayılmakla birlikte usulüne uygun şekilde kestiği hayvanın etinin yenmesinde bir mahzur görülmemiştir.

Hukukî Hükümler. İslâm hukukçuları-na göre a'mâlar devlet başkanlığı ve hâkimlik yapamazlar.

Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine göre, a'mâların duydukları sesin kime veya neye ait olduğunu teşhis ettikleri hususunda kesin kanaate sahip olmaları halinde akidlerde şahitlikleri geçerlidir. Hanefî mezhebinde, şahitlik konusunda hem tahammül hem de edâ ehliyeti için yani gerek hukukî işlem veya olayın meydana geldiği gerek bununla ilgili şahitlikte bulunulduğu sırada görmek şart olduğundan, a'mâların şahitliği hiçbir konuda geçerli değildir. Şâfiîler'e göre nesep sübûtu ve ölüm gibi duyma yoluyla şahitlikte bulunmanın câiz olduğu konularda geçerli olmakla birlikte fiilî ve sözlü tasarruflarda geçerli değildir. Aynı mahiyette Ebû Hanîfe'den gelen bir rivayet de vardır. Ebû Yûsuf'a göre ise duymaya dayanan konularda a'mâ-

ların şahitliği geçerli olduğu gibi akid veya olay sırasında sağlam olduğu halde daha sonra gözlerini kaybedenlerin şahitliği de muteberdir. Hanbelî ve Şâfiîler'e göre de olaydan daha sonra gözlerin kör olması şahitliğe engel teşkil etmez. Bir zina davasında şahitlik yapanlardan biri a'mâ ise suç sabit olmaz ve şahitlikte bulunanlara iftira (kazf) cezası uygulanır. A'mâların mahkemelerde vekâlette bulunabilecekleri ve tercümanlık yapabilecekleri konusunda âlimler arasında görüş birliği vardır. A'mâlar vasî ve nikâhta velî olabildikleri gibi güvenilebilir ve muktedir olmaları halinde vakfa mütevellî de tayin edilebilirler.

Ceza hukuku bakımından, göze yönelik haksız fiillerde kasıt unsuru bulunması ve kısas imkân ve şartlarının mevcut olması halinde, müslüman hukukçular genel olarak kısasın uygulanacağı görüşündedirler. Hata sonucu işlenen haksız fiillerde, kısas imkânının bulunmadığı veya mağdurun af yoluna gittiği durumlarda ise diyet ödenir. Tek göz için yarım, iki göz için tam diyet esas olmakla birlikte, suçlu veya mağdurun tek gözlü olması halinde bazı hukukçular tek göz için de tam diyet ödeneceği görüşündedirler. Gözün görme duyusunu tamamen yok etmeyen müessir fiillerde ise "hükümet-i adl" denilen bir tazminata hükmedilir.

Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kadın, çocuk, yaşlı ve yatalak kimseler gibi a'mâlar da bilfiil savaşmadıkça harpte öldürülmezler. Bu durumda olan gayri müslimlerden cizye de alınmaz. Şâfiî mezhebinde ise bu hüküm yalnız kadın ve çocuklar için geçerlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şirâzî, *el-Muhezzeb*, Kahire 1379/1959-60, I, 64, 75, 106, 116, 244; Kâsânî, *Bedâ'î*, I, 150, 259, 275; II, 121; VI, 266; İbn Rüşd, *Bi-dâyetü'l-müctehid*, I, 324; II, 373, 386-387; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 414; II, 193-194; VI, 717-719; VIII, 4-6; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Kahire 1378/1959, s. 250-253; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Muhammed Mutî el-Hâfiz), Dımaşk 1403/1983, s. 373; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, I, 392, 555; II, 154, 166, 459; IV, 33, 126, 199, 380, 600; V, 462, 476; VI, 323; Cezîrî, *el-Fikḥ 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, Kahire 1392, I, 378, 380-381, 430-431, 633-636, 717-719; Ö. Nasuhi [Bilmen], "Âmâ", *İTA*, I, 353-354.

AHMET ÖZEL

AMÂ SÂDİK EFENDİ

(bk. MEHMED SÂDİK EFENDİ).